

Ks. Marek Ławreszuk¹

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-8051-8106

PRAWOSŁAWIE WOBEC ZAGADNIENIA OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH

ORTHODOXY TOWARDS THE ISSUE OF OFFENCE OF RELIGIOUS FEELINGS

ABSTRACT:

Tekst podejmuje kwestie prawnej ochrony uczuć religijnych w kontekście nauczania Cerkwi prawosławnej. Analiza zagadnienia wymaga wstępnego określenia wzajemnych relacji świeckiego prawa i chrześcijańskiej etyki, po którym przedstawione zostaną problemy wynikające z ustanowionych aktów prawnych, ich poprawności, zakresu i stopnia stosowania wobec działań o niejednoznacznych lub trudnych do określenia intencjach. Tekst skupia się na jednoznacznym i powszechnie obowiązującym w Cerkwi ujęciu zagadnienia z perspektywy prawosławnej eklezjologii i prawa kościelnego. Jednocześnie, konkretne prawne rozwiązania zostały przedstawione z węższej perspektywy: polskiego prawodawstwa oraz zasad eklezjalnych Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

The text addresses the legal protection of religious feelings in the context of Orthodox Church teaching. The analysis of the issue requires an initial definition of the interrelationship of secular law and Christian ethics, followed by a presentation of the problems arising from established legal acts, their correctness, scope and degree of application against actions with ambiguous or difficult to determine intentions. The text focuses on an unambiguous and universally applicable Church view of the issue from the perspective of Orthodox ecclesiology and Church law. At the same time, specific legal solutions are presented from a narrower perspective: that of Polish legislation and the ecclesial principles of the Polish Autocephalous Orthodox Church.

Słowa kluczowe: obraza uczuć religijnych, prawosławie, prawo kanoniczne, obrona uczuć

Keywords: insult to religious feelings, Orthodoxy, canon law, defence of feelings

¹ Ks. dr hab. Marek Ławreszuk, prawosławny duchowny i teolog, Kierownik Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, redaktor naczelny czasopisma naukowego „Elpis”. Zainteresowania badawcze: liturgia, prawo kościelne, eklezjologia prawosławna. m.lawreszuk@uwb.edu.pl.

PRAWO ŚWIECKIE A PRAWO KOŚCIELNE

W myśl eklezjologii prawosławnej relacje społeczne są oparte na prawie świeckim, ograniczając, co logiczne, prawo cerkiewne do społeczności wiernych². Wierny prawosławny funkcjonuje więc w ramach dwóch systemów prawnych: świeckiego oraz wewnętrznego – kościelnego³. Oczywiście, z tej perspektywy systemy te zachodzą na siebie, mogą nawet wskazywać na wzajemnie wykluczające się rozwiązania, bądź nadawać odmienną etyczną ocenę poszczególnych zjawisk. Już nawet pobieżna analiza przepisów prawa cerkiewnego i jego relacji z prawem świeckim, pozwala zauważyć, że konflikty systemów prawnych są rzadkie i najczęściej wynikają z nieuprawnionego przesunięcia prerogatyw prawa. Dzieje się tak najczęściej, kiedy prawo świeckie przenika w kwestie światopoglądowe i w oparciu o kodeks cywilny próbuje regulować kwestie filozofii, etyki, moralności społecznej lub indywidualnej. Podobny efekt wywołują te przepisy prawa kościelnego, które wykraczają poza przestrzeń społeczną Cerkwi i próbują regulować relacje świeckie. W takim przypadku, nawet w sytuacji widocznego konfliktu systemów prawnych, powinniśmy więc raczej podważyć legalność określonych przepisów, czy to prawa świeckiego, które uzurpuje jurysdykcję nad kwestiami religijnymi, czy to prawa kościelnego, które bezprawnie próbuje się stać kodeksem prawa cywilnego. Poprawnie opracowane zbiory praw, z założenia powinny dotyczyć całej przestrzeni jej podporządkowanej, bez uzurpacji i bez pominięć.

Przy takim założeniu, powinniśmy spróbować wskazać, który z tych dwóch kodeksów prawnych – świecki czy kościelny, powinien być właściwy do regulowania kwestii obrazy uczuć religijnych. Podstawowe ograniczenie prawa kościelnego do członków wspólnoty, wspólnoty powszechnej i zbioru wspólnot lokalnych, sprawia że nie będzie ono właściwe do rozstrzygnięcia kwestii obrazy uczuć religijnych jeśli:

- ♦ zostanie ona wywołana działaniami spoza łona Kościoła, lub
- ♦ będzie dotyczyła jednostki lub grupy spoza wspólnoty, wobec której trudne będzie jednoznaczne określenie, w czym zawierają się ich „uczucia religijne”.

Przykładem pierwszego zjawiska może być działanie osoby, która nie należy do wspólnoty wiary, a której działania są odbierane jako obraza uczuć religijnych. W takim przypadku prawo kościelne nie może rozciągać na taką osobę swojej jurysdykcji. Potwierdzają to słowa apostoła Pawła z 1 Kor 5,12: „Jakże bowiem mogę sądzić tych, którzy są na zewnątrz?”

² P. Evdokimov, *Prawosławie*, tłum. J. Klinger, Warszawa 2003, s. 324. N. Velimirovich, *Tvorenija sviatitelja Nikolaja Serbskogo (Velimirovicha)*, t. 3, *Dukhovnoe vozrozhdenie Evropy*, tłum. S. Fonow, Moskwa 2006, s. 333-334.

³ I. Karmiris, *Nationalism in the Orthodox Church*, „Greek Orthodox Theological Review” XXVI (1981), 3, s. 175-177; M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec problemu etnofiletyzmu*, „Elpis” 11 (2009), s. 76-77.

Prawo cywilne posiada szereg regulacji zapewniających spokój społeczny i chroniących prawa obywateli. Współcześnie wyraźnie akcentuje się prawa związane z szeroko rozumianymi wolnościami obywatelskimi, dążeniem do stworzenia przestrzeni wolnej od mowy nienawiści, nietolerancji, prześladowań itd. W każdej sytuacji kluczową kwestią jest precyzyjne zdefiniowanie tych terminów. Pożądane jest również dążenie do unifikacji tych definicji w obrębie prawa międzynarodowego i krajowego, tak, by jedno i to samo zachowanie zawsze można by przypisać do konkretnego przepisu prawnego, niezależnie od kraju czy instancji, która rozstrzygałaby sądowo określoną kwestię.

Analizując wyłącznie przepisy prawne, powinniśmy mieć na uwadze, że prawo w relacji do teologii czy religijnie motywowanych norm etycznych, ma inny fundament i inny wymiar. Prawo ma charakter społeczny, podczas gdy moralność dyktuje pewne normy nie tylko wobec innych, ale również w stosunku do siebie⁴. Prawo opiera się na zasadzie równości i na relacji, która wymaga co najmniej dwóch stron, zaś moralność może skoncentrować się wyłącznie na jednej osobie. Przepisy prawa mają charakter obowiązujący, podczas gdy „w dziedzinie moralności nasze działania uzależnione są od naszej swobodnej woli”⁵.

Prawo i moralność różnią również konsekwencje. Przymusowy charakter prawa, wynikający z jego obowiązywania nie dotyczy kwestii moralnych. Konsekwencją działań niemoralnych nie musi być prawna penalizacja, a może on dotyczyć osądu własnego sumienia lub osądu społecznego (większej lub mniejszej określonej grupy). Moralne działania mogą więc przynieść człowiekowi negatywne konsekwencje w postaci samokrytyki, szerszego lub węższego osądu bliskich, a przy tym nie wywoływać skutków prawnych. Prawna penalizacja i wykonanie wyroku sądu poprzez np. odbycie kary ograniczenia wolności, staje się w pewnym stopniu zadośćuczynieniem, przywracając równowagę naruszoną przez określone działanie. W przypadku moralności droga przywrócenia „równowagi”, tj. naprawy konsekwencji działania człowieka, jest uzależniona od tego, na kogo wpłynęła (na samego człowieka czy na społeczeństwo)⁶. Konsekwencje w kwestiach moralnych nie są ponadto wpisane w zamknięty, spójny system. Prawna penalizacja pomówienia, po uprawomocnionym wyroku sądowym zawiera się w określonych paragrafach. Moralne konsekwencje tego samego uczynku, są zależne od wrażliwości człowieka, od tego, jak bardzo zrozumiał on wpływ swojego działania na siebie samego i otaczające go społeczeństwo, od jego charakteru i fundamentów etycznych, na których buduje on swój system wartości.

Kwestia obrony uczuć religijnych jest jednym z przykładów przepisu prawa, które dotyka zagadnienia, posiadającego różne definicje w obrębie różnych systemów prawnych. Niekiedy zbliża się do znanego w polskim prawodawstwie

⁴ A. Znosko, *Prawosławne prawo kościelne*, t. 1, Warszawa 1973, s. 10.

⁵ Tamże, s. 11.

⁶ Zob. tamże.

przepisu ochrony miru domowego⁷. Może również wykorzystywać religijnie nacechowany termin bluźnierstwo i penalizować wyśmiewanie, szyderstwo bądź karykaturalne przedstawienie obiektu bądź obiektów kultu religijnego⁸. Penalizacja bluźnierstwa jest dla przykładu obecna greckim systemie prawnym, gdzie jest szczegółowo uregulowana w zapisach 7 rozdziału *Kodeksu karnego*⁹. Jeszcze inne ujęcie chroni wyznawców określonej religii i ustanowionego porządku społecznych relacji, ograniczając zorganizowane działania, tj. wszelkiego typu happeningi, manifestacje i wystąpienia skierowane przeciwko religii. Takie przepisy od roku 2013 funkcjonują w Rosji, gdzie do kodeksu karnego wprowadzono artykuły penalizujące „akcje publiczne”, które „wyrażają brak szacunku społecznego” i „obrażają ludzi wierzących” i ich uczucia religijne¹⁰.

OBRONA UCZUĆ RELIGIJNYCH W POLSCE

Koncentrując się na polskim prawodawstwie pominiemy rozwiązania wypracowane w innych państwach, zachowując jednakże świadomość ich wzajemnego zróżnicowania.

Przepisy prawa cywilnego państw neutralnych światopoglądowo, oparte na współczesnych aksjomatach swobód i wolności obywatelskich, stanowią zabezpieczenie przed szeregiem niebezpieczeństw związanych między innymi z naruszeniem tolerancji¹¹, wolności wyznawanej religii i prawem osób wierzących¹². Na poziomie prawa krajowego są one często wpisane w ustawie zasadniczej, czyli w konstytucji – najwyższym akcie prawnym w państwie. W polskim systemie prawnym, w 53 artykule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w siedmiu punktach wyszczególnione są chronione prawem zasady wolności sumienia i religii, które zapewniają m.in. prawo do swobodnego wyznawania, przyjmowania religii, uzewnętrzniania jej, wychowania w jej duchu dzieci¹³. Orzeczenie Trybunału

⁷ A. Mazurek, *Kształtowanie się prawnej ochrony miru domowego na ziemiach polskich*, w: *Małe Miasta. Dom polski w refleksji badawczej*, red. M. Zemło, Białystok–Drynów–Supraśl 2021, s. 183-205.

⁸ G. Kalfelis, *Conversion of indictment from malicious blasphemy to insult*, Armenopoulos 1987, s. 812.

⁹ *Blasphemy in the Greek Orthodox Legal Tradition*, in Council of Europe (edit) *Tackling blasphemy, insult and hatred in a democratic society*, 2008; G. Kalfelis, *Conversion of indictment from malicious blasphemy to insult*, Armenopoulos 1987, s. 812.

¹⁰ C. Shreck, *Holy Slight: How Russia Prosecutes For 'Insulting Religious Feelings'*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/russia-prosecuting-insults-to-religious-feelings/28678284.html>, [dostęp: 12.01.2023].

¹¹ Zob. Nikodim episkop Dalmatinskij (N. Milasz), *Pravoslavnoe cerkovnoe pravo*, S-Peterburg 1897, s. 700-705.

¹² Zob. A. Slavov, *Constitutional Tradition and Eastern Orthodoxy: Political-Theological Aspects*, w: *Politics, Society and Culture in Orthodox Theology in a Global Age*, red. Hans-Peter Grosshans, Pantelis Kalaitzidis, <https://doi.org/10.30965/9783657793792>, s. 196-197 [dostęp: 12.01.2023].

¹³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Art. 53, p.1-7, Dz.U.1997.78.483.

Konstytucyjnego z 1994 roku potwierdziło, że uczucia religijne „są bezpośrednio związane z konstytucyjnie zagwarantowaną wolnością sumienia i wyznania”¹⁴.

Ochrona uczuć religijnych w polskim prawodawstwie nie zamyka się na treści artykułów ustawy zasadniczej. W kodeksie karnym funkcjonuje art. 196, który mówi „Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”¹⁵. W 1 i 2 par. art. 195 prawa karnego funkcjonuje również zapis o ochronie „publicznego wykonywania aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej” przy czym przepis ten dodatkowo wskazuje na taką samą ochronę uroczystości pogrzebowych i obrzędów żałobnych¹⁶.

Szczegółowa analiza ochrony prawnej uczuć religijnych, wolności sumienia i wyznania została już wielokrotnie dokonana, również w aspekcie nauczania chrześcijańskiego. Pośród wielu istotnych źródeł warto tutaj wskazać tematyczny tom „Ateneum Kapłańskie” z roku 2022, w całości poświęconego zagadnieniu obrazy uczuć religijnych¹⁷.

W dyskusjach o prawnych aspektach wolności sumienia i wyznania często pojawiał się argument wewnętrznego konfliktu między ochroną wolności słowa a ochroną uczuć religijnych. Konstytucjonaliści i naukowcy skutecznie jednak ukazali na fakt, że prawa te nie mają charakteru bezwyjątkowego, tzn. każde z nich może w określonym w przepisie stopniu, ograniczać bądź naruszać inne swobody¹⁸.

Problemem związanym ze stosowaniem przepisów prawnych jest kwestia doprecyzowania czym są, pierwszoplanowe w danym przepisie, „uczucia religijne”. Wśród prawnych interpretacji tego terminu dominują dwie definicje „uczuć religijnych”:

- ♦ „relacja człowieka do sacrum, ujmowana na wielu płaszczyznach – intencjonalnej, wolicjonalnej oraz emocjonalnej”¹⁹;
- ♦ emocjonalny stosunek pewnej grupy osób do wyznawanej przez siebie wiary²⁰.

W każdej z interpretacji przedmiotem chronionym jest człowiek i jego wolność, nie zaś cześć czy godność Boga lub sam przedmiot wiary.

Opierając się na współczesnych przepisach polskiego systemu prawnego, należy stwierdzić, że konstytucyjna i prawna ochrona nie ogranicza form zachowania,

¹⁴ Za: M. Budyn-Kulik, *Znieważanie uczuć religijnych – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, „Prawo w działaniu. Sprawy karne” 19 (2014), s. 100.

¹⁵ Art. 196 k.k., Dz.U.2022.1138.

¹⁶ Art. 195 k.k., Dz.U.2022.1138.

¹⁷ „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3 (679), red. E. Sakowicz.

¹⁸ M. Budyn-Kulik, *Znieważanie uczuć religijnych...*, s. 101.

¹⁹ W. Janyga, *Kodeks karny: część szczególna*, t. 1, *Komentarz*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2013, s. 592. Za: M. Budyn-Kulik, *Znieważanie uczuć religijnych...*, s. 101.

²⁰ M. Budyn-Kulik, *Znieważanie uczuć religijnych...*, s. 101.

które podlegają danym przepisom. Karalne mogą więc być zarówno wypowiedzi, gesty, wandalizm wobec przedmiotów kultu, ale także tworzenie materiałów audiowizualnych parodiujących obrzędy, stanowiących karykaturę czynności liturgicznych²¹. Penalizowane prawnie są też oczywiście takie zjawiska jak bezczeszczenie, profanacja oraz świętokradztwo, które dotyczą sfery sacrum i życia religijnego, ale jednocześnie wkraczają w swych konsekwencjach w sferę kodeksu karnego²², który sądzi je nie ze względu na „urazenie” czy „obrazę” uczuć, nie tylko jako przejaw nietolerancji, lecz z powodu całkiem namacalnych i mierzalnych negatywnych skutków. Znieważanie przedmiotów religijnych lub miejsc kultu, jest więc dość szeroko interpretowane. Prawnicy wskazują na konieczność głębokiej analizy niezbędnej do oceny, czy w określonej sytuacji możemy mówić o „znieważeniu”. Jak dalece niejednoznaczne może być to stwierdzenie najlepiej wskazuje fakt, że do pełnej oceny określonego działania postuluje się ocenę „subiektywną”, tj. zainteresowanych osób – wyznawców, ocenę „obiektywną”, tj. realne zdarzenie, oraz ocenę wynikającą z „przeciętnej wrażliwości”, która uniemożliwiałaby nadinterpretację terminów „obraza” i „znieważenie”²³.

Penalizacja określonych działań lub zachowań przesuwają koncentrację Kościoła z perspektywy eschatologicznej i teologii, w rejony doczesności i prawa kościelnego. Wszystkie te sfery stanowią naturalną przestrzeń Kościoła. Praktyka życia cerkiewnego ukazała konieczność ich nieustannej harmonizacji i współistnienia. Jeśli Kościół chce realizować swoje powołanie, nie może odciąć się od świata doczesnego, nie może jednak również dać się zdominować doczesnością. Podobnie nie może utracić swej uniwersalnej misji, ale przy tym – jednocześnie – nie może zignorować jednostki.

Rozbudowane przepisy prawa cywilnego podlegają nieustannym modyfikacjom. Nawet subtelne z pozoru zmiany mogą doprowadzić do znacznego naruszenia jednej z konstytucyjnych swobód, kosztem innej. W roku 2022 w Polsce ukazały się opinie dotyczące obywatelskiego projektu „w obronie wolności chrześcijan”. Z perspektywy polskiego prawosławia, zostały one ocenione negatywnie. Podobną opinię przygotował Sąd Najwyższy. W ocenie Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, propozycje dodania art. 27a k.k., są zbieżne z istniejącym art. 54 ustawy zasadniczej oraz art. 10. Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁴. Pozostałe propozycje (zmiany w art. 195 i 196 par. 2) są oceniane jako zbyt daleko idące, tzn. takie, które w wyniku mogą

²¹ S. Hypś, *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grzeškowiak, K. Wiatr, Warszawa 2012, s. 882.

²² W.M. Stabryła, *Wiele złego dokonali... (1 Mch 1,52). Przejawy bezczeszczenia i jego sprawy*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3 (679), s. 428.

²³ M. Budyn-Kulik, *Znieważanie uczuć religijnych...*, s. 103-104.

²⁴ *Sąd Najwyższy i Kościół prawosławny krytycznie o projekcie „w obronie wolności chrześcijan”*, Ekai, <https://www.ekai.pl/sad-najwyzszy-i-kosciol-prawoslawny-krytycznie-o-projekcie-w-obronie-wolnosci-chrzciscijan/>, [dostęp: 20.02.2023].

doprowadzić do niejednoznaczności przepisów prawnych, bądź prowokować nadinterpretacje²⁵.

STANOWISKO CERKWI PRAWOSŁAWNEJ

Opinia Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego potwierdza dążenie do zachowania spójności i zwięzłości przepisów prawnych. Wyraża przy tym, szczególnie w komentarzach i wyjaśnieniach metropolity Sawy, konieczność zrozumienia, że organizacja struktur kościelnych i związków wyznaniowych w Polsce, musi odpowiadać fundamentom prawnym prawa świeckiego. Skoro tak, to instytucje te, działając w ramach polskiego prawa są dzięki temu objęte ochroną gwarantowaną przez prawo²⁶.

Wskazana wyżej szeroka interpretacja konstytucyjnej i prawnej ochrony prowadzi do dwóch kolejnych wniosków. Pierwszy z nich to ocena polskich przepisów prawnych, które obejmują zagadnienia obrazy uczuć religijnych. Przepisy te są przez Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny oceniane jako właściwe i wystarczające²⁷. Drugi wniosek związany jest z wielością potencjalnych interpretacji przepisów prawa, wśród których powinna się również znaleźć interpretacja opracowana przez Kościół prawosławny.

Interpretacja ta może być określona jako wewnętrzny stosunek Prawosławia do zagadnienia ochrony uczuć religijnych i opiera się nie na prawie państwowym, lecz na normach eklezjalnych, kanonicznych i społecznych, którymi kieruje się Kościół.

Prawosławna interpretacja podkreśla trudność w określeniu granic „obrazy” i „znieważenia” uczuć religijnych. Potwierdza tym samym przytoczoną wyżej opinię polskich prawników o „subiektywnych” oraz „obiektywnych” ocenach. W sytuacji zaistnienia określonego zdarzenia skierowanego w stronę wiernych prawosławnych, pierwszym zidentyfikowanym problemem będzie ocena zdarzenia i poszukiwanie motywacji. Innymi słowy, pojawia się pytanie, czy zdarzenie możemy zakwalifikować jako naruszenie uczuć religijnych. Subiektywna ocena ze strony wspólnoty musi uwzględniać wartości wyznawane we wspólnocie, a więc również fundamenty nauczania Zbawiciela. Powinna więc ona uwzględniać wielokrotnie powtarzane przykazanie miłosierdzia wobec bliźniego, wyrozumiałości, a także obiektywnej oceny samego Boga, przekazanej w Ewangelii Mateusza. W kwestii Bożego przebaczenia Zbawiciel wyjaśnił:

Każdy grzech i bluźnierstwo będą ludziom odpuszczone, ale bluźnierstwo przeciwko Duchowi nie będzie ludziom odpuszczone. Kto by rzekł słowo przeciwko Synowi Człowieczemu, będzie mu odpuszczone. A kto by rzekł przeciw Duchowi Świętemu, nie będzie mu odpuszczone ani w tym wieku, ani w przyszłym (Mt 12,31-32).

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

Słowa te ukazują ocenę ze strony Boga i nie implikują jednoznacznie postępowania wspólnoty wiernych. Niemniej jednak zauważamy, że perspektywa chrześcijańska akcentuje dążenie do wybaczenia. Opiera się przy tym na innych słowach Zbawiciela, skierowanych już do wspólnoty, w których nakazuje:

Miłujcie wrogów waszych, dobrze czyńcie tym, którzy was nienawidzą, błogosławcie tym, którzy was przeklinają, módlcie się za tych, którzy was znieważają. Temu, kto cię uderza w policzek, nadstawiaj i drugi, i temu, kto zabiera twój płaszcz, nie wzbraniaj i tuniki (Łk 6,27-29).

Przykazanie to wytrąca z rąk wspólnoty wszelkie intencje prawnego dochodzenia sprawiedliwości i zadośćuczynienia, wskazując w zamian nadrzędną rolę przebaczenia. Tak też powinno być traktowane w aspekcie indywidualnej decyzji poszkodowanego członka wspólnoty wiary dotyczącej działań, które go osobiście mogły urazić. Droga wybaczenia i wyrozumiałości może być bowiem stosowana jedynie wtedy, kiedy wybacza ten, wobec którego dokonano szkodliwego działania.

Odpowiedź na działania podejmowane wobec grupy może być przez nas odnaleziona w słowach apostoła Pawła z 1 Kor 4,9-10, a szczególnie w 2 Kor 2,5-8:

Jeżeli zaś ktoś smutek sprawił, to nie mnie, lecz po części – by nie przesadzać – wam wszystkim. Niech już takiemu wystarczy kara, wymierzona przez większość spośród was. Raczej wypada teraz wybaczyć mu i podtrzymać go na duchu, aby nie popadł ów człowiek w rozpaczliwy smutek. Dlatego napominam was, abyście jego sprawę rozstrzygnęli z miłością.

W 1 Kor 6,1 apostoł Paweł pyta: „Czy odważy się ktoś z was, gdy zdarzy się nieporozumienie z drugim, szukać sprawiedliwości u niesprawiedliwych, zamiast u świętych?” Dalej dodaje w formie nagany ocenę odwołania się do sądów świeckich w kwestiach sporów wewnętrznych: „Wy zaś, gdy macie sprawy doczesne do rozstrzygnięcia, sędziami waszymi czynicie ludzi za nic uważanych w Kościele!” (1 Kor 6,4). Słowa te prowokują do rozwiązania problemu wewnętrznego bez udziału prawodawstwa świeckiego, o ile tylko obie strony konfliktu przynależą do wspólnoty wiary.

Wszystkie powyższe nowotestamentowe wypowiedzi dotyczą osobistego stonku do złoczyńcy i podejmowanego przez niego działania. Jeśli jednak działanie przynosi negatywne konsekwencje nie tylko jednej osobie, lecz dla części lub dla całej wspólnoty wiary? W takim przypadku kerygma miłosierdzia, wyrozumiałości i przebaczenia musi być powiązana z przestrogą Chrystusa zapisaną w Ewangelii Mateusza:

Kto by się stał powodem grzechu dla jednego z tych małych, którzy wierzą we Mnie, temu byłoby lepiej kamień młyński zawiesić u szyi i utopić go w głębi morza. Biada światu z powodu zgorzeń! Muszą wprowadzić przyjąć zgorzenia, lecz biada człowiekowi, przez którego dokonuje się zgorzenie (Mt 18,6-7).

Uwzględnienie kontekstu odpowiedzialności za wspólnotę sygnalizuje więc, że Kościół musi reagować na sytuację, w której negatywne działania wywołują negatywną reakcję wspólnoty i grożą jej misji i powołaniu. W takim przypadku wydaje się zasadne wystawienie moralnej oceny takim działaniom, ukazanie ich szkodliwości bądź potencjalnie złych efektów. W swej historii Kościół wielokrotnie dokonywał moralnej oceny tego typu działań. Akcje przeciw wierze chrześcijańskiej rodziły reakcję Kościoła, która miała charakter pedagogiczny. Już od najwcześniejszego okresu ludzie Kościoła, w obliczu oszczerstw, zarzutów, drwin czy obrazy, przedkładali wspólnocie i wszystkim odbiorcom swoje stanowisko. Było ono publikowane w różnych formach: listów pasterskich, odpowiedzi na pytania, traktatów teologicznych. Wszystkie je łączył jednak styl apologetyczny. Apologie, czyli pisma w obronie wiary, odnosiły się do wytaczanych zarzutów, podważały ich logikę, czystość intencji lub obiektywizm, demaskowały ukryte cele, ale przede wszystkim, po ostatecznym ich obaleniu, przedstawiały prawdziwe, czyste chrześcijańskie nauczanie.

Zgodnie z powyższym, wspólnota chrześcijańska powinna ograniczać się do przedstawienia moralnej oceny negatywnych działań. Z drugiej strony moralna ocena może wpływać na stosunek organów prawodawczych, które mogą (ale nie muszą) wykorzystać etyczną ocenę do kształtowania konkretnych aktów prawnych. Mechanizm taki nie oznacza uzależnienia się struktur państwowych od Cerkwi i w modelu demokratycznym powinien być traktowany jako koegzystencja instytucji świeckich (państwowych), religijnych i społecznych, z których każda stara się wносить to, co najlepsze do wspólnego środowiska²⁸.

Jeśli apologia ukazująca ideał moralny lub jego wypaczenie, zostanie zaadaptowana przez świeckie prawodawstwo, z perspektywy Cerkwi świadczy to o tym, że jej głos i nauczanie zostało uwzględnione. Nie określamy tutaj granic i kryteriów ilościowych. Nie wskazujemy więc, w jakim stopniu moralna ocena została przyjęta w przepisach prawnych. Nie jest to bowiem zadanie, które stoi przed chrześcijańską wspólnotą wiary, która nie może się stać „policją religijną”²⁹. Ten model był krytykowany przez samego Zbawiciela Jezusa Chrystusa³⁰ i nigdy nie może się stać normą wspólnoty chrześcijańskiej. Aktywna obecność Prawosławia w społeczeństwie świeckim zakłada jedynie wykorzystanie „umiejętności konwersacyjnych, umożliwiających podejmowanie wspólnych rozważań i działań z innymi wspólnotami kulturowymi i religijnymi w kształtowaniu wspólnego życia w świetle globalnych realiów kulturowych”³¹. Wykorzystując demokratyczne prawo ekspresji swego stanowiska, może i powinno edukacyjnie wpływać na

²⁸ E. Clapsis, *Human Rights and the Orthodox Church in Global World*, „Theologia” 2 (2016), s. 114.

²⁹ D. Moschos, *History of the Idea of Democracy in Modern Greek Orthodox Theology*, w: *Politics, Society and Culture in Orthodox Theology in a Global Age*, red. H.-P. Grosshans, P. Kalaitzidis, <https://doi.org/10.30965/9783657793792>, s. 76.

³⁰ J 18,36; J 8,7; Mt 20,25-28.

³¹ E. Clapsis, *Human Rights and the Orthodox Church...*, s. 129.

rozwój etyki w pluralistycznym społeczeństwie. W takiej sytuacji nikt nie jest uprawniony do autorytatywnego narzucania na poziomie obowiązującego prawa państwowego własnych, partykularnych wierzeń i praktyk. Szacunek wobec wolności obywatelskich nie może jednakże kneblować moralnej oceny, która wypływa z chrześcijańskiego nauczania. Cerkiew ma prawo i obowiązek głosić niezmiennie i nienaruszone nauczanie Zbawiciela, które może (ale nie musi) stać się darem Kościoła dla świeckiego, pluralistycznego społeczeństwa³².

Nauczanie Kościoła prawosławnego wyraźnie wskazuje, że określone działania ukierunkowane na dyskredytację wiary, struktur eklezjalnych bądź osób kościelnych są oceniane negatywnie. Konsekwencja naruszenia jest skierowana do wewnątrz. Norma ta powinna nieustannie wybrzmiewać w łonie Cerkwi, jako nauczanie i przykład skierowany do członków wspólnoty. Może i powinna być akcentowana, jako stanowisko cerkiewne reprezentowane na zewnątrz, jednak bez jakichkolwiek oczekiwań na „bezwartkową” akceptację i adaptację w przepisach prawa świeckiego. Prawosławne prawo kanoniczne wielokrotnie przywołuje kwestie obrazy³³ jednakże daremnie poszukiwać tam jakiegokolwiek innej penalizacji oprócz wewnętrznej, która polegała na zrzuceniu z urzędu kapłańskiego, sprowadzenia do roli osoby świeckiej, lub anatematyzacji³⁴. Ponieważ nawet w treści kanonów nie zawsze odnajdziemy jednoznacznie określone granice dozwolonej i niedozwolonej krytyki lub konkretnych działań, również i opinia Cerkwi prezentowana na zewnątrz, powinna ograniczyć się do ukazania złożoności i potencjalnych pozytywnych lub negatywnych skutków.

Odwoływanie się przez chrześcijan³⁵ do działań prowokacyjnych wydaje się niekiedy pomijać prowokacyjną postawę Zbawiciela, Jezusa Chrystusa, który występował przeciw źle rozumianemu prawu Starego Testamentu i ścisłemu podporządkowaniu jego literze³⁶. Ponieważ prawo zawsze będzie miało problemy z określeniem intencji, Zbawiciel rozwija najważniejsze przykazanie miłości skierowane na bliźniego, otwierając je z perspektywy ogólnej: „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego” (Mt 22,37) na konkretny, jednoznaczny przykład: „Nowe przykazanie daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, jak Ja was umiłowałem” (J 15,12).

Zagadnienie ochrony uczuć religijnych w pluralistycznym, świeckim społeczeństwie, nie może być więc sprowadzone do modelu ślepej adaptacji wewnętrz-

³² Tamże.

³³ Zob. m.in. kanon 55 Soboru Apostolskiego, kanon 27; Nikodemos the Hagiorite, *Pedalion (the Rudder) of the Metaphorical Ship of the One Holy Catholic and Apostolic Church of the Orthodox Christians, or All the Sacred and Divine Canons*, red. i tłum. D. Cummings, Chicago 1957, s. 98, 144-145, 363, 564.

³⁴ Zob. np. treść kanonu 63 Szóstego soboru powszechnego, Nikodemos the Hagiorite, *Pedalion (the Rudder) of the Metaphorical Ship...*, s. 362-363.

³⁵ Zob. m.in. R. Maszkowski, *Kilka uwag o obrażaniu uczuć religijnych chrześcijan w Niemczech*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3, s. 512-517.

³⁶ Zob. m.in. J. Kręcido, *Czy Jezus obrażał uczucia religijne pobożnych Żydów*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3, s. 448-460.

nych przepisów kościelnych, czy też norm chrześcijańskiej wspólnoty. Zadaniem Cerkwi jest umiejętne przekazanie wiedzy o swych duchowych, etycznych i organizacyjnych fundamentach, które mogą, jeśli tylko takie będzie życzenie społeczeństwa, stać się wzorem dla opracowania zasad koegzystencji w świeckim państwie.

Eschatologiczny wymiar Cerkwi nie pozwala jej, jak pisze o tym o. Emmanuel Clapsis, stać się apologetą: „jakiegokolwiek ideologii narodowej i rasowej, systemu politycznego, gospodarczego, teorii i praktyki, a nawet praw człowieka”³⁷. Z drugiej strony, pozwala (a nawet wymaga tego od członków wspólnoty) krytycznie odnosić się do realiów życia społecznego. Odwołując się do kerygmy ewangelicznej, ale również do ogólniej rozumianych transcendentnych ideałów, Cerkiew może i powinna krytykować określone działania tak, aby dzięki temu wzmocnić i rozwinąć demokratyczny i wolnościowy charakter pluralistycznego społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

„Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3

Art. 196 k.k., Dz.U.2022.1138.

Art. 195 k.k., Dz.U.2022.1138.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Art. 53, p.1-7, Dz.U.1997.78.483.

Blasphemy in the Greek Orthodox Legal Tradition, in Council of Europe (edit) Tackling blasphemy, insult and hatred in a democratic society, 2008. Kalfelis, G., 1987, *Conversion of indictment from malicious blasphemy to insult*, Armenopoulos, <https://www.sarafianoslaw.gr/el/blasphemy-greek-orthodox-legal-tradition-council-europe-edit-tackling-blasphemy-insult-and-hatred>, [dostęp: 23.03.2023].

Budyn-Kulik M., *Znieważanie uczuć religijnych – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Prawo w działaniu. Sprawy karne 19/2014, s. 100-137, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Magdalena-Budyn-Kulik-Zniewa%C5%BCenie-ucz%C4%87-religijnych.-Analiza-dogmatyczna-i-praktyka-%C5%9Bcigania-100.pdf>, [dostęp: 23.03.2023].

Clapsis E., *Human Rights and the Orthodox Church in Global World*, „Theologia” 2 (2016), s. 113-130.

Evdokimov P., *Prawosławie*, tłum. J. Klinger, Warszawa 2003.

Hypś S., *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiatr, Warszawa 2012.

Janyga W., *Kodeks karny, t. 1: Część szczegółowa. Komentarz*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2013.

Karmiris I., *Nationalism in the Orthodox Church*, “Greek Orthodox Theological Review” XXVI,3 (1981), s. 171-182.

³⁷ E. Clapsis, *Human Rights and the Orthodox Church in Global World*, „Theologia” 2 (2016), s. 130.

- Kręcidło J., *Czy Jezus obrażał uczucia religijne pobożnych Żydów*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3 (679), s. 448-460.
- Ławreszuk M., *Prawosławie wobec problemu etnofiletyzmu*, „Elpis” 11 (2009), s. 73-102.
- Maszkowski, R., *Kilka uwag o obrażaniu uczuć religijnych chrześcijan w Niemczech*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022), s. 504-520.
- Mazurek A., *Kształtowanie się prawnej ochrony miru domowego na ziemiach polskich*, w: *Małe Miasta. Dom polski w refleksji badawczej*, red. M. Zemło, Białystok–Dydnów–Supraśl 2021, s. 183-205.
- Moschos D., *History of the Idea of Democracy in Modern Greek Orthodox Theology*, w: *Politics, Society and Culture in Orthodox Theology in a Global Age*, red. H.-P. Grosshans, P. Kalaitzidis, <https://doi.org/10.30965/9783657793792>, s. 58-76.
- Nikodemos the Hagiorite, *Pedalion (the Rudder) of the Metaphorical Ship of the One Holy Catholic and Apostolic Church of the Orthodox Christians, or All the Sacred and Divine Canons*, red. i tłum. D. Cummings, Chicago 1957.
- Nikodim episkop Dalmatinskij (N. Milasz), *Pravoslavnoe cerkovnoe pravo*, S-Peterburg 1897.
- Kalfelis G., *Conversion of indictment from malicious blasphemy to insult*, Armenopoulos 1987.
- Sąd Najwyższy i Kościół prawosławny krytycznie o projekcie „w obronie wolności chrześcijan”*, Ekai, <https://www.ekai.pl/sad-najwyzszy-i-kosciol-prawoslawny-krytycznie-o-projekcie-w-obronie-wolnosci-chrzescijan/>, [dostęp: 20.02.2023].
- Slavov A., *Constitutional Tradition and Eastern Orthodoxy: Political-Theological Aspects*, w: *Politics, Society and Culture in Orthodox Theology in a Global Age*, red. H.-P. Grosshans, P. Kalaitzidis, <https://doi.org/10.30965/9783657793792>, 2022, s. 195-213.
- Shreck C., *Holy Slight: How Russia Prosecutes For ‘Insulting Religious Feelings’*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/russia-prosecuting-insults-to-religious-feelings/28678284.html>, [dostęp: 12.01.2023].
- Stabryła W.M., *Wiele złego dokonali... (1 Mch 1,52). Przejawy bezczeszczenia i jego sprawy*, „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3 (679), s. 428-447.
- Velimirowicz N., *Tvorenija sviatitelja Nikolaja Serbskogo (Velimirovicha)*, t. 3, *Dukhovnoe vozrozhdenie Evropy*, tłum. S. Fonow, Moskwa 2006.
- Znosko A., *Prawosławne prawo kościelne*, t. I, Warszawa 1973.